

Gašparotijev Žitek svetog Hijeronima

Vesna Badurina Stipčević*

vesna.stipcevic@stin.hr

<https://orcid.org/0000-0002-4632-2561>

<https://doi.org/10.31192/np.21.2.7>

UDK: 821.163.42Gašparoti, H.

27-36:929Hieronymus, sanctus

Izvorni znanstveni rad /

Original scientific paper

Primljeno: 30. siječnja 2023.

Prihvaćeno: 22. ožujka 2023.

Najopsežniji zbornik svetačkih legendi dopreporodne hrvatske književnosti – Cvet sveteh ali življenje i čini svecev (u 4 knjige, tiskane 1752., 1756., 1760. i 1761. godine) – kajkavskoga hagiografskog pisca, pavlina Hilariona Gašparotija (1714.-1762.) sadrži i životopis svetoga Jeronima. Tekst Žitek svetog Hijeronima (Cvet sveteh, knj. III.) nalazi se na dan 30. rujna te sadrži opširno razvedenu hagiografiju u kojoj je detaljno opisan Jeronimov život, rad na prevođenju Svetoga pisma, brojna svečeva čudesa učinjena za života i poslije smrti. Premda se Gašparoti u sastavljaju zbornika Cvet sveteh služio brojnim i raznovrsnim izvorima i teško je pronaći moguće direktne predloške njegova hagiografskog djela, usporedna analiza pokazala je da postoje tekstualne podudarnosti Jeronimova Žiteka i Jeronimovih životopisa u Zlatnoj legendi (13. st.), kao i u Canisiusovu latinskom prijevodnom djelu Flos Sanctorum sive Vitae Sanctorum in modum concionum scriptae Petro Ribadineira, soc. Jesu (Colonia, 1700.). Od domaćih izvora, uočene su sličnosti Žiteka s Jeronimovom biografijom u Cvitu svetih Franje Glavinića. Gašparotijev Žitek svetog Hijeronima pokazuje se kao važna karika duge i bogate književne tradicije hrvatskih legendi o svetom Jeronimu.

Ključne riječi: Cvet sveteh, hagiografija, Hilarion Gašparoti, sveti Jeronim.

* Dr. sc. Vesna Badurina Stipčević, znan. savj. u trajnom zvanju; Staroslavenski institut, Deme-trova 11, HR-10000 Zagreb.

Uvod

U starijoj hrvatskoj književnosti značajan korpus čine hagiografski tekstovi. Hagiografska književnost je, uz Bibliju i apokrifne, važan dio kršćanske književne kulture antike, srednjega i novog vijeka. Europska hagiografija s brojnim i raznovrsnim svetačkim tekstovima u brevijarima, pasionalima i legendarijima imala je velik utjecaj na hrvatsku srednjovjekovnu legendarnu literaturu. Hrvatske su svetačke legende raznovrsne provenijencije: hagiografije, napisane na latinskom jeziku, nastale su u okružju ranokršćanske i srednjovjekovne latinske kulture, najstariji svetački tekstovi na hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku pripadaju slavenskom književnom krugu, nastalom na grčkobizantskim izvorima, neke su hagiografije nastale pod utjecajem čeških predlošaka, a znatan je korpus hrvatskih legendi latinskoga i talijanskog podrijetla. Mnogi su hrvatski pisci starijih stoljeća, našavši nadahnuće u životopisima svetaca, napisali brojna hagiografska djela, a svetačke su biografije nezaobilazan izvor inspiracije i mnogim današnjim književnicima i umjetnicima.

1. Jeronimove legende u starijoj hrvatskoj književnosti

Znameniti crkveni otac Sofronije Euzebije Jeronim (Stridon, oko 331.-347. – Betlehem, 420.), prevoditelj latinske *Biblije, Vulgate*, pisac pustinjačkih hagiografija i mnogih homilija i biblijskih komentara, pripada najznačajnijim autorima europske književnosti i kulture.¹ O svetom Jeronimu postojale su mnoge biografije i legende u srednjem vijeku.² Glavni su izvori ovim životopisima bila Jeronimova književna djela, u kojima je zabilježio autobiografske podatke, zapise o ondašnjim događajima i ljudima, ali i zapise polemika i razmišljanja. To se u prvom redu odnosi na brojne poslanice, zbirku od 154 pisma (*Epistulae*),

¹ O životu i djelu svetoga Jeronima usp. John Norman Davidson KELLY, *Jerome – His Life, Writings and Controversies*, London, Duckworth, 1975; od recentnije literature na hrvatskom jeziku usp. Josip BRATULIĆ, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, u: *Sveti JERONIM, Izabrane poslanice*, Split, Književni krug, 1990; Marijan MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Makarska, Služba Božja, 1995; Vesna BADURINA STIPČEVIĆ, Vinko GRUBIŠIĆ, *Jeronimove hagiografije*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008; Slobodan P. NOVAK, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Zagreb, Školska knjiga, 2020; Bratislav LUČIN, Luka ŠPOLJARIĆ (ur.), *Kruna harvackoga jezika. Renesansni pisci o svetom Jeronimu*, Split, Književni krug, 2020; Stanko Josip ŠKUNCA, *Naš Jeronim. Povodom 1600. godišnjice smrti sv. Jeronima (420.-2020.)*, Zagreb, Naklada sv. Antuna, 2020.

² Usp. s. v. Hieronymus, presb., u: *Bibliotheca Hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis*, I, Bruxellis, Socii Bollandiani, 1898, 576-579; s. v. Hieronymus, presb., u: *Bibliotheca Hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis*, Supplementi, Bruxellis, Socii Bollandiani, 1911, 157.

koje je Jeronim, boraveći na raznim stranama svijeta, u Rimu, u Betlehemu, u pustinjama Sirije, pisao svojim prijateljima, suradnicima, ali i protivnicima.³

Sveti Jeronim blisko je povezan s hrvatskom kulturnom tradicijom. Prema bilješki u djelu *De viris illustribus*, u kojoj Jeronim spominje da je rođen u Stridonu, gradiću na granici Dalmacije i Panonije, smatran je Dalmatincem i Hrvatom. Mnogi su povjesničari i pisci, još od Tome Arhidakona, pa do naših dana, raspravljali o Jeronimovu rodnom mjestu, te su Stridon smještali u Dalmaciju, Istru, Međimurje (Štrigova), Sloveniju i na druga mjesta.⁴ Hrvatski glagoljaši štovali su Jeronima kao autora glagoljice, osnivača glagoljaške tradicije, te prevoditelja *Biblije* na hrvatski jezik.⁵ Jeronimov kult prisutan je u hrvatskoglagoljskoj tradiciji već od polovice 13. stoljeća, kada je njegovo tijelo, prema legendi, preneseno u Rim. To potvrđuju Jeronimu posvećeni oficiji u glagoljskim brevijarima i misalima, a razvijeni kult svetoga Jeronima u srednjovjekovnoj Hrvatskoj potvrđen je i u brojnim i raznovrsnim Jeronimovim glagoljskim hagiografijama.⁶ U osamnaest glagoljskih brevijara iz razdoblja od 14. do polovice 16. stoljeća, u sanktoralu na 30. rujna, nalazi se oficij u Jeronimovu čast, koji sadrži himan posvećen Jeronimu, svečev životopis te odlomak Jeronimove poslanice Eustohiji (*Ep. 22,7*).

Jeronimovi brevijarski životopisi sačuvani su u dvije verzije, a sadržaj brevijarskih glagoljskih legendi podudaran je u vrlo sažetom opsegu latinskoj srednjovjekovnoj Jeronimovoj legendi *Vita divi Hieronymi incerto auctore* (*PL 22, 201-214; BHL 3870*).⁷ Potvrđen je i glagoljski tekst *Translacije svetoga Jeronima*

³ Od nekad većega broja danas je sačuvana zbirka od 154 poslanice, od kojih su 125 sigurno pripisane Jeronimu, a druge su ili njemu upućene ili apokrifne (usp. hrvatske prijevode poslanica: Ivan MARKOVIĆ, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, sv. I-II, Zagreb, Naklada i tisak Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva, 1908. i Sveti JERONIM, *Izabrane poslanice*).

⁴ Usp. Bratulić, *Sveti Jeronim Dalmatinac...*, IX-XLVI.

⁵ Prvi pisani dokaz da se glagoljica pripisivala sv. Jeronimu nalazi se u pismu iz 1248. godine pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu. Papa kaže da mu je biskup pisao da je u Hrvatskoj u upotrebi posebno pismo za koje klerici te zemlje tvrde da potječe od blaženoga Jeronima (*in Sclavonia est littera specialis, quam illius terrae clerici se habere a beato Jeronimo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis*) [usp. Anica NAZOR, Neki pokušaji ponovnog izdanja senjskoga Transita sv. Jerolima, u: Milan MOGUŠ (ur.), *Senjski glagoljaški krug 1248–1508*, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1998, 121-127; Mile BOGOVIĆ, Put glagoljice od redovnika preko seoskih svećenika do biskupskog dvora. U povodu 750. obljetnice pisma Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu, *Croatia Christiana periodica*, 22 (1998) 41, 53-70; Tomislav GALOVIĆ, Dva papinska reskripta iz 1248. i 1252. godine o hrvatskim glagoljašima i sveti Jeronim, *Baščina – glasilo Društva prijatelja glagoljice*, 21 (2020), 11-14].

⁶ Usp. Vesna BADURINA STIPČEVIĆ, Legenda o Jeronimu u starijoj hrvatskoj književnoj tradiciji, u: Johannes REINHART (ur.), *Hagiographia Slavica*, München – Berlin – Beč, Verlag Otto Sagner (*Wiener slavistisches Almanach*, 82, Sonderband), 2013, 17-26; Vesna BADURINA STIPČEVIĆ, Legende o svetom Jeronimu u hrvatskoglagoljskoj književnosti, u: Cvijeta PAVLOVIĆ (ur.), *Hrvatska kultura i sveti Jeronim*, Zagreb, Filozofski fakultet (u tisku) i ondje citirana izdanja Jeronimovih glagoljskih legendi.

⁷ *PL*: J. P. MIGNE, *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, t. 22, Parisiis, 1845; *BHL*: s. v. Hieronymus, presb., u: *Bibliotheca Hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis*, I, Bruxellis, Socii Bollandiani, 1898, 577-578.

u dva brevijara, *1. beramskom* (14. st.) i *1. novljanskom brevijaru* (1459).⁸ Ovi tekstovi jedinstvenoga sadržaja povezani su sa svetkovinom prijenosa Jeronimovih relikvija u rimsku baziliku s. Maria Maggiore u 13. stoljeću. Glagoljski neliturgijski *Petrisov zbornik* (1468.) sadrži opširno *Čtenie s(ve)tago Eronima Hrvatina* te svečevu legendu koja ima sličnosti s Jeronimovim životopisom u *Zlatnoj legendi* Jacopa de Voragine i češkom *Pasionalu* (14. st.). *Petrisova* legenda sastavljena je od najpoznatijih motiva Jeronimove hagiografije: opisuje Jeronimov san, njegova iskušenja u pustinji te epizodu s lavom. I najpopularnije srednjovjekovno djelo o svetom Jeronimu *Vita et Transitus sancti Hieronymi* čita se u više glagoljskih izvora. Tekstovi *Transita*, prevedeni s latinskih predložaka, sačuvani su u *Ivančićevu zborniku* s početka 15. stoljeća i u odlomku kodeksa iz polovice 15. stoljeća, a glagoljsko izdanje *Transit svetoga Jerolima*, tiskano u Senju 1508. godine, napravljeno je prema talijanskoj inkunabuli *Transito de Sancto Girolamo* (Venecija, 1487.).

Sačuvane su i brojne latinske i latiničke legende o Jeronimu, a *Život svetoga Jerolima*, potvrđen u dva rukopisa iz 16. stoljeća (Zagreb, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Firenza, Biblioteca Laurenziana) pripisivao se Marku Maruliću.⁹ Mnogi su hrvatski pisci književno obrađivali lik svetoga Jeronima – Marko Marulić, Gverin Tihić, Petar Zoranić, Franjo Glavinčić – i cijenili ga kao sveca i crkvenog učitelja, a Jeronimov je lik bio nadahnućem mnogim hrvatskim književnim i nabožnim djelima.

2. Život svetog Jeronima u Gašparotijevu Cvetu sveteh

Jeronimovu legendu sadrži i najopsežniji zbornik svetačkih legendi doproodne hrvatske književnosti – *Cvet sveteh ali življenje i čini sveceve kajkavskoga hagiografskog pisca, pavlina Hilariona Gašparotija* (1714.-1762.). U opsežnoj hagiografiji (u 4 knjige), tiskanoj u Grazu 1752., 1756., 1760. i 1761. godine, Gašparoti je skupio životopise svetaca koji se štiju »vu našem Horvackem iliti Slovenskem orsagu«. Pri tome se služio »novim pristupom svetačkim biografijama«, tj. vlastitom metodom koja je podrazumijevala ne samo uvid u domaće legendarne izvore, nego i dobro poznavanje stranih jezika i suvremene strane hagiografske literature.¹⁰ U *Predgovoru k pobožnomu čtavcu* (knj. II.) Gašparoti

⁸ Usp. Vesna BADURINA STIPČEVIĆ, *Le Vite e la Traslazione di san Girolamo nei testi croato-glagolitici*, *Zgodovinski časopis*, 75 (2021) 3-4, 328-340.

⁹ Tekst legende objavljen je više puta: Vatroslav JAGIĆ, *Ogledi stare hrvatske proze*, III, *Život svetoga Jerolima*, *Starine JAZU*, 1 (1869) 226-236; Josip BRATULIĆ, *Trogirski (Jagićev) Život svetoga Jeronima*, *Zadarska smotra*, 63 (2014) 1-2, 27-41; Vesna BADURINA STIPČEVIĆ (prir.), *Hrvatska srednjovjekovna proza I. Legende i romani*, Zagreb, Matica hrvatska, 2013, 119-131; Lučin, Špoljarić, *Kruna harvackoga jazika...*, 93-112.

¹⁰ Usp. Olga ŠOJAT, *Cvet sveteh Hilariona Gašparotija* (1714-1762), *Croatica*, 20/21 (1984) 27-79. Za recentnije radove o H. Gašparotiju usp. Alojz JEMBRIH (ur.), *Hilarion Gašparoti i njegovo djelo. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Hilarion Gašparoti (1714.-1762.) i njegovo doba*,

je napisao da svakoj hagiografiji prethodi primjer iz Biblije, koji veliča vrlinu dotičnoga sveca. Slijedi svečev životopis »iz vnogeh piscev i knjig skup zebrani« i opis njegovih čuda učinjenih za života ili poslije smrti. Na kraju, svaki *žitek* ima pohvalu svečeve vrline i kratku molitvu.

Upravo na ovakav način oblikovan je i *Žitek svetog Hijeronima (Cvet sveteh)*,¹¹ knj. III., str. 942.-960.) koji se čita na »trideseti dan malomašnjaka«. U opširno razvedenoj legendi detaljno je opisan Jeronimov život, njegova posvećenost askezi, brojna čudesa koja je učinio i naposljetku svečeva smrt. U prologu Jeronimova *Žiteka* Gašparoti propovijeda o bezgrešnom i pravednom životu, kojim se zaslužuje Božja milost: »Ostavemo grešne pute naše: i služemo Bogu tak dobromu, tak milosrdnomu, koj ovak odičeno čuva, brani i krepí pošteni ke svoje.« Navodi brojne biblijske primjere i citate iz Knjige Postanka, Izlaska, Ponovljenog zakonika, Judite, Siraha. Osobito ističe primjer sv. Jeronima i njegovo svjedočenje pokornoga i pustinjačkoga života:

»I odičeni godovnjak današnji Svete matere Cirkve navučitel sveti Hijeronim, koj sam od sebe svedoči strašnovu premišljanje govoreći: 'Sive comedam, sive bibam, sive aliquid aliud faciam, semper videtur tuba illa sonare in auribus meis: surgite mortui, venite ad iudicium'.«¹²

2.1. *Žitek svetog Hijeronima: 1.-10. poglavlje*

Nakon prologa slijedi glavni tekst koji obuhvaća 21 poglavlje i sadrži opis Jeronimova života i smrti te opis čuda nakon Jeronimove smrti i epilog. Kao izvore i predloške svome radu Gašparoti navodi više autora, a ističe španjolskoga hagiografa Pedra de Ribadeneyra (1527.-1611.) i talijanskog teologa Marianusa Victoriusa Reatinusa (1485.-1572.): »Žitek njegov (...) od Ribadineire, Viktorina, i ostale h piscov ispisan.« M. Victorius bio je priređivač Jeronimovih sabrani h djela u 10 svezaka, koje je opremio predgovorom i komentarima (*Sancti Hieronymi Stridonensis, Opera Omnia, Antverpiae, 1578.*). Isusovac P. de Ribadeneyra napisao je na španjolskom jeziku hagiografski zbornik *Flos Sanctorum*, a ovo je djelo postalo vrlo popularno u latinskom prijevodu Jacobusa Canisiusa (1584.-1647.). Usporedbom Gašparotijeva teksta o sv. Jeronimu i Jeronimove legende iz Canisiusova prijevodnoga djela *Flos Sanctorum sive Vitae Sanctorum*

Samobor, 25. listopada 2012., Samobor, Gradska knjižnica Samobor i Samoborski muzej, 2014; Mijo KORADE (prir.), *Hrvatska kajkavska duhovna proza XVII. i XVIII. stoljeća*, Zagreb, Matica hrvatska, 2021, 327-362; Josip BRATULIĆ, *Svetost i čovječnost. Rasprave o hrvatskoj hagiografiji*, Split, Književni krug, 2018, 66-72.

¹¹ *Cvet sveteh ali življenje i čini svecev koteri vu našem Horvackem iliti Slovenskem orsagu z vekšum pobožnostjum i z prodekum tretje tri mesece leta: najmjre srpna, velikomašnjaka i malomašnjaka poštuju se...* po dobrovoljnom trudu p. Hilariona Gašparoti Reda Svetoga Pavla prvoga pušćenika preloženi leto 1758. Štampani vu Beču pri Jozefu Kurtzböku, leto 1760, 987 str.

¹² *Žitek s. Hijeronima, 944.*

in modum concionum scriptae Petro Ribadineira¹³ utvrdila sam da *Žitek svetog Hijeronima* u znatnoj mjeri prati latinsku *Vita s. Hieronimi doctoris Ecclesiae* iz *Flos Sanctorum* (str. 479-490), iako u nešto skraćenom obliku. Canisiusova Jeronimova *Vita* nije podijeljena u obročana poglavlja, dok je Gašparoti životopis podijelio u 21 poglavlje. Budući da je Gašparoti naveo da se u oblikovanju Jeronimove biografije koristio i drugim hagiografskim izvorima («od [...] ostalih piscov»), može se pretpostaviti da su mu na raspolaganju bili, primjerice, poznati srednjovjekovni legendarij *Legenda aurea* Jacopa de Voragine (13. st.), zatim djela *Acta sanctorum*, *Vitae patrum*, a zasigurno i neki književni izvori na hrvatskom jeziku.¹⁴

Jeronimov život u *Cvetu sveteh*, kao i u *Flos Sanctorum*, opisan je nizom događaja, koji su nam u glavnim crtama poznati iz latinske *Legenda aurea*. Međutim, značajna je ova razlika: dok je u *Zlatnoj legendi* navedeno da je Jeronim rođen u Stridonu na granici Dalmacije i Panonije (*ab oppido Stridonis quod Dalmatie et Pannonie confinia tenet extitit oriundus*), u Canisiusovu prijevodu dodano je: »Civitate Stridone, quam vulgus hodie Strignam appellat« (»Stridon se u narodu danas naziva Štrigova«), a tako je i Gašparoti napisao u Jeronimovu *Žiteku* u *Cvetu sveteh*: »Vu Štrigove poleg Mure.« Dalje je detaljno opisano Jeronimovo školovanje u Rimu i istaknuta je Jeronimova privrženost antičkim autorima. Opisano je da se Jeronim u Rimu krstio, zajedno s prijateljima putovao je kroz mnoge zemlje, dospio u Antiohiju i u pustinju u Siriji. Gašparoti je citirao odlomak iz poznate Jeronimove Poslanice Eustohiji (*Ep. 22,7*) u kojoj je autor slikovito opisao svoj asketski život u pustinji (4. gl.). Svetac ovdje govori o teškom iscrpljivanju tijela, pripovijeda kako je usred pustinje zamišljao rimske zabave, kako se izgladnjivao i samog sebe osudio na društvo škorpiona i zvijeri i opet često zamišljao da se nalazi u kolu s djevojkama koje plešu:

»Vu puščini zbog straha ognja peklenskoga, kakti vu temnici prebivajući, škorpionov listor pajdaš i zvirine, ter jošče večkrat z pametjum bludim, med tanci deklicev postavljen. Bledela su vusta od posta, a pamet z poželenjem gorela je vu mrzлом telu. Pred Gosponom mojem kakti mrtvo telo, jošče je z ognjem poželenja kipelo. Anda prez vsake pomoći ostavljen, ležal jesem pred nogami raspetoga Ježušā, nje suzami zalevajuč, z lažmi brišuč i puntarsko telo celeč tjednov postom duši podlažuč. Ne mene sram povedati nevernosti moju, dapače žalujem, da sada nesem kakti onda, pokehdob vu kriču k Bogu dan i noč sprevajal jesam, niti od vudiranja prsih nesem prestajal, doklam /948/ ni dohajal preželni duše pokoj. Ista puščinica, kakti znajuča mišljenja moja, je strah zavdavala. Zato večkrat pečine šuplje bile jesu mesto za molitvu, gde za vnogemi suzami i očih vu nebo podigavanju, videlo mi se je: kak da bi med vnožinum angelov prebival

¹³ Jacobus CANISIUS, *Flos Sanctorum sive Vitae Sanctorum in modum concionum scriptae Petro Ribadineira, soc. Jesu*, Colonia Agrippina, Apud Franciscum Metternichum, 1700.

¹⁴ O književnim izvorima koje je koristio H. Gašparoti usp. Hrvojka MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hilarion Gašparoti u kontekstu hrvatske hagiografije, u: Jembrih (ur.), *Hilarion Gašparoti i njegovo djelo...*, 114.

etc. Ako pak tulika vu suhom telu ljudi podnašaju skušavanja, kaj trpi on, koj nasladnosti i veselja vuživa?»¹⁵

U istoj Poslanici Eustohiji opisan je i tzv. Jeronimov san (Jeronimova vizija, *visio anticiceroniana*) u kojemu Jeronim u strahu pred smrću obeća vrhovnom sucu da više neće čitati poganske knjige i da više neće biti ciceronijanac, nego kršćanin.¹⁶ Ovaj »san«, jedan od najpoznatijih motiva Jeronimove ikonografije, nalazi se u *Zlatnoj legendi*, kao i u Canisiusovu prijevodu *Flos Sanctorum*, a ovako je u *Cvetu sveteh* Gašparoti prepričao Jeronimov san:

»Kak sam k Evstohijum devici piše, reči njegove posluhnemo: 'Da bi vu Jeruzalemu prebival, prez knjigarnice moje vu Rime ispisane nesem mogel biti, nego večkrat po noćnem skoznuvanju i žuhkeh istočeneh za prešesne grehe suzah, čtel jesem Ciceroniša povoljněšega za štenje, nego Sveto pismo. Ali nut o polovici korizme suho i gingavo telo zgrabi zimljica i na tuliko sterem, da sem komaj živel. Medtem toga pripravljali jesu za moj sprevod potrebna i k mestu zameknjen vu Duhu pred sudnu stolicu pravičnoga Sudca dopeljan /949/ jesem, gde od velike svetlosti na zemlju obaljen gore pogledati smel nesem. Onda opitan od mojega stališa, valujem mene kršćenika. Ali oštro odgovori Sudec: 'Lažeš! Cicerona naslednik, a ne dobri kršćenik jesi, ar gde je kinč tvoj, onde je i srce tvoje.' Zatem zapove mene nemiloma pretepati, a ja samo kričal jesem: 'Smiluj se meni, Gospone, smiluj se meni!' Ova videči okolu stoječi, klečeč za me oprose: 'Naj oprosti mladosti i bedastoči, ako več poganinske knjige štel bude, vnogo vekšu potlam podnese kaštigu.' Kaj ja tulikaj z prisegum obečam. Ovako k meni povernjen, otprem suzne od boli oči i na vekše svedočanstvo zapazim z modricami obsipana pleča i bol veliku vu telu.'«¹⁷

Ovdje je Gašparoti pridodao i duhoviti komentar: »O, kak i mi rajši štejemo i poslušamo vsakojačke fabulice i babje pripovesti, nego svete i pobožne knjižice, ter kršćanske k tomu navuke i prodečtva othitavamo.«¹⁸

Dok se u *Flos Sanctorum* opširno opisuje kako je Jeronim zatomio interes prema antičkim piscima i potpuno se posvetio Svetom pismu te otišao biskupu Paulinu u Antiohiju, Gašparoti je te epizode iz Jeronimova života samo ukratko spomenuo:

»Od onoga vremena vse poganinske odvrze knjige, ter vsemi načini k Svetomu pismu pridruži se. Zbog kojega zroka odide vu Antiohiju k Pavlinu biskupu, od kojega tulikaj prime sedmi red mešnika, okolu trideset let imajuči.«¹⁹

U 7. i 8. poglavlju *Žiteka* opisano je kako je papa Damaz pozvao Jeronima u Rim i kako je Jeronim postao kardinal. Njegovi su protivnici varkom spriječili

¹⁵ *Žitek s. Hijeronima*, 947-948.

¹⁶ S. v. Jérôme (30 septembre), u: Louis RÉAU (ur.), *Iconographie de l'art chrétien*, III, Paris, Presses Universitaires de France, 1958, 740; Vladimir VRATOVIĆ, *Rimska književnost*, u: *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Zagreb, Mladost, 1977, 204-205.

¹⁷ *Žitek s. Hijeronima*, 948-949.

¹⁸ *Isto*, 949.

¹⁹ *Isto*.

da postane papa, pa je povrijeđen i razočaran otišao na Istok, u Konstantinopol kod Grgura Nazijanskog, a odatle u pustinju. Detaljno je prikazan svečev mučan život u pustinji, odakle je otišao u samostan u Betlehem, a a za njim je došla i Paula, rimska udovica »ter onde četiri kloštre podigne, tri opaticam, a jednoga redovnikom, želejuća do smrti blizu svetog Hijeronima prebivati«. Gašparoti spominje česte Jeronimove prepiske sa suvremenicima:

»K njemu kak gore rekli jesmo sveti Damaz, papa rimski, večkrat je pisma pošiljal. Sveti Avguštin iz Afrike najtežeša pitanja iz Svetoga pisma od njega je zezvedal. Iz Francuske zemlje Sveti Pavlin, Eksuperijuš, Alekšander etc. Iz Latinske Pamahijuš, Okeanuš, Helijodoruš. Iz Španjolske Abigijuš, Lukinijuš etc., z rečjum vsi skoro biskupi sveta, k njemu kakti čudnomu tolnačniku pisali jesu. Kojem vsem kakti opčinski školnik i vsega sveta navučitel zadovoljno otpiše.«²⁰

U 10. poglavlju Gašparoti piše kako je Jeronim imao veliki utjecaj ne samo na ljude, nego i na životinje: »Niti samo krivoverce kakti ljute oroslane z rečmi svojemj jest ladal: 'Et in verbis suis monstra placavit', što je bio uvod u poznatu priču o lavu s trnom u nozi koji dolazi u Jeronimov samostan. Vidjevši lava pustinjaci su se u strahu razbježali, a sveti Jeronim je hrabro dočekaao lava koji mu je pokazao bolesnu šapu:

»Ar da bi jenkrat molil, dojde ljuti oroslan jednu nogu zdižući kruto otečenu i od trna ranjenu. Videći nogu Sveti Starac spozna beteg, trn van zvadi, gnoj van izpreša, suknom zaveže i pusti oditi oroslana otkud je došel.«²¹

Nakon izlječenja lav je ostao kod monaha i postao pitoma životinja i čuvar magarca. Kad se jednom lav s paše vratio bez magarca, optužili su ga da je pojeo magarca i dali mu da radi njegov posao, što je on strpljivo obavljao. No, lav je uspio pronaći magarca, kojega je ukrao trgovac s karavanom deva i vratio je magarca u samostan i tako dokazao svoju nevinost, a s njime je došao i trgovac moleći Jeronima za oprostjenje. Motiv lava s trnom u šapi je arhaičan, nalazi se već u Ezopovim basnama, a u Jeronimov je životopis ušao vjerojatno iz hagiografije o svetom Gerasimu, palestinskom monahu iz 4. stoljeća, čije je ime vrlo slično kasnolat. Geronimus.²² Priča o lavu potvrđena je već u najstarijim Jeronimovim životopisima, kao što je npr. *Vita adscripta Sebastiano mon. Casinensi* (incipit: *Plerosque nimirum...*; BHL 3870, 3872) iz 9. stoljeća. Kasnije je postala dijelom Jeronimovih srednjovjekovnih legendi, pa tako i *Zlatne legende*.²³ Iz takvih je hagiografskih izvora Gašparoti preuzeo ovu zanimljivu popularnu

²⁰ Isto, 951.

²¹ Isto, 952.

²² S. v. Jérôme (30 septembre), u: Louis RÉAU (ur.), *Iconographie de l'art chrétien...*, 741; F. Eugen RICE, *Saint Jerome in the Renaissance*, Baltimore, London, Johns Hopkins University Press, 1985, 44-45.

²³ Jacopo DE VARAZZE, *Legenda Aurea*, ed. critica a cura di Giovanni Paolo Maggioni, *De sancto Ieronimo*, Firenze, Sismel, Edizioni del Galluzzo, 1998, 1002-1009; Jacobus DE VORAGINE, *Zlatna legenda ili štiva o svecima*, preveo i uvod napisao fra Stjepan Pavić, *O svetome Jeronimu*, Zagreb, Demetra, 2014, 272-277.

priču, jer u Canisiusovu *Flos Sanctorum* nije potvrđena. U stručnoj literaturi čudesno izlječenje lava interpretirano je i kao alegorija na svečevo duhovno napredovanje, jer je Jeronim u ovoj priči idealiziran kao dobroćudan i gostoljubiv pustinjač, a taj se prikaz uvelike razlikuje od oštra Jeronimova karaktera, kakav se očituje u njegovim poslanicama i polemičkim spisima.²⁴

2.2. Žitek sv. Hijeronima: 11.-21. poglavlje

U 11. poglavlju *Žiteka* opisan je Jeronimov marljiv i ustrajan rad na prevođenju Svetoga pisma. Spominje se da je papa Damaz povjerio Jeronimu zadatak uređenja liturgijskih službi i teksta biblijskih knjiga jer je znao da je on vrstan znalac latinskoga, grčkoga i hebrejskog jezika. Istaknuto je da je Jeronim Stari zavjet prevodio »iz židovskoga jezika«, a Novi zavjet »iz grčkoga na dijački jezik«. Osobito je zanimljivo da Gašparoti naglašava da je Jeronim autor glagoljice kojom su pisane mnoge liturgijske knjige: »On je načinil i spravil pismo glagoljsko z prirođenjem materinskom jezikom, z kojem misal, brevijar i vnoge druge knige ispisane je ostavil.«²⁵ Gašparoti dalje zaključuje da je Jeronim tako omogućio služenje mise na materinjem jeziku:

»Želejući ovak vučiniti preslavni, odičeni i bogati jezik svoj slovenski, vu kojem i z kojem, a ne z drugim zvan dijačkoga, Cirkva katoličanska dopušča Svetu Mešu služiti, iz brevijara moliti i blagoslavljanja činiti.«²⁶

Jeronimovo slavensko podrijetlo i Jeronimovo uvođenje liturgijskih knjiga na materinskom jeziku, kao i Jeronimovo autorstvo glagoljice, spominju se u starijim hrvatskim hagiografskim djelima o Jeronimu. Tako je legenda u hrvatskoglagoljskom *Petrisovu zborniku* (1486) naslovljena *Čtenie s(ve)tago Eronima Hrvatina*, a za njegova oca se kaže da je slavenskoga roda: »S(ve)ti Eronim' imêše o(t)ca čast'na komu ime bêše Evsebêi slovênskago ezika i slovučago egože sin' bê s(ve)ti Eronim'«²⁷ Gašparotijev prethodnik, hagiograf, franjevac Franjo Glavinić (1585.-1652.) napisao je u *Životu s. Hijeronima naučitelja Crikve*, u djelu *Cvit svetih*,²⁸ o Jeronimovu radu na prevođenju Svetoga pisma i upotrebi »svog slovinskog jezika«, vrlo slično kao i kasnije Gašparoti:

»Bibliju prenese iz židovskoga, a Novi zakon iz grčkoga, na dijački jezik, i vrhu svih naučitelov pohvaljenje izstomači ga. ... Pokle jur vnoga reče, vnoga pisa i vnoga včini, a navlastito materinskim jezikom, i misal, i brvijar, i još nike druge (kako se govori) pisa knjige, s kimi i prosvitli, i proslavi, i odiči, i obogati i vzvisi

²⁴ Rice, *Saint Jerome...*, 39-45.

²⁵ *Žitek s. Hijeronima*, 953.

²⁶ *Isto*.

²⁷ Vesna BADURINA STIPČEVIĆ, Legenda o svetom Jeronimu u hrvatskoglagoljskom Petrisovu zborniku (1468.), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta*, 47 (2015) 1, 341-342.

²⁸ Franjo GLAVINIĆ, *Cvit svetih*, Venecija, Po Bartolu Ginami, 1657, 231-234.

jezik svoj slovinski, v kom ili s kim, a ne z drugim izvan dijačkoga, crikva katoličanska dopušća misu služiti.«²⁹

Osobito je zanimljivo da prije Gašparotija i Glavinić ističe Jeronimovo slavensko podrijetlo i spominje Štrigovu kao mjesto svečeva rođenja:

»Slavni Hijeronim, Crikve naučitelj, vere branitelj, kruna redovnikov i dika slovinskoga jezika, porodi se u Stridone, med Dalmatijom i Ugarskom zemljom, blizu rike Drave, dvi milj ugarski z onu stran, proti istoku, ko sada Štrigovo zove se (kako u naših latinskih rekosmo *Historiah*).«³⁰

Na temelju ovih usporedbi, može se zaključiti da je Gašparoti od domaćih hagiografskih izvora zasigurno poznao i koristio Glavinićevo djelo *Cvit svetih*. A ovo prvo sintetičko hagiografsko djelo u Hrvata,³¹ nastalo je, kako je sam autor napisao, na temelju građe, iz različitih izvora, *Liber pontificalis*, *Acta martyrum*, *Speculum exemplorum*, a za žitija starih otaca, služio se djelom *Vitae patrum*.³² Svakako, teza o povezanosti Jeronima i glagoljice, a time i isticanje glagoljice kao iskonsko hrvatskoga pisma, duboko se ukorijenila u hrvatskoj predaji i imala je značajan odjek u djelima starijih hrvatskih pisaca i povjesničara. A u današnjoj slavistici tzv. *jeronimska teorija* tumači se kao namjera glagoljaša da se autoritetom svetoga Jeronima zaštite od stalnih prigovora da zbog staroslavenskoga bogoslužja i upotrebe glagoljice potpuno ne pripadaju Rimskoj Crkvi.³³ Povezanost hrvatskoga glagoljaštva s Jeronimom utjecala je i na raširenost kulta sv. Jeronima u drugim slavenskim zemljama, osobito u Češkoj, gdje je Karlo IV. upravo putem slavenskoga apostolata sv. Jeronima nastojao osigurati mjesto luksemburškoj dinastiji u onodobnoj europskoj političkoj eliti.³⁴

Dalje je u 12. poglavlju *Žiteka* opisana Jeronimova »priprava za prehod iz ovoga sveta« te je zapisano da je preminuo na 30. dan miloščaka 422. godine u dobi od 91 godine. Spominju se poslanice jeruzalemskog biskupa Pseudo-Ćirila i hiponskoga biskupa Augustina, koje tematiziraju Jeronimov »prijelaz« (*transitus*) u nebo i hvale kreposti i svetosti sv. Jeronima (13. poglavlje). Slijede opisi čudesnih iscjeljenja teško bolesnih koji su ozdravili Jeronimovom pomoći, mnogima se vratio vid i sluh, mnogi su opet prohodali ili vratili duševni mir

²⁹ *Život s. Hijeronima*, u: Glavinić, *Cvit svetih...*, 233.

³⁰ *Isto*, 231.

³¹ Anton BENVIN, *Czvit szvetih u okviru hrvatske hagiografije*, u: Vatroslav FRKIN, Eduard HERCIGONJA, Milan MOGUŠ (ur.), *Zbornik radova o Franji Glaviniću*, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1989, 65-108.

³² Usp. *isto*, 94.

³³ Stjepan DAMJANOVIĆ, *Slovo iskona. Staroslavenska / starohrvatska čitanka*, Zagreb, Matica hrvatska, 2002, 55-57; Milan MIHALJEVIĆ, *Glagoljaštvo i sveti Jeronim*, u: Emilio MARIN, Katarina HORVAT-LEVAJ (ur.), *Sveti Jeronim kroz vjekove. Kult i spomenici*, Zagreb, Hrvatsko katoličko sveučilište – Institut za povijest umjetnosti, 2021, 101-115.

³⁴ Julia VERKHOLANTSEV, *St. Jerome as a Slavic Apostle in Luxemburg Bohemia*, *Viator*, 44 (2013) 251-286.

(14. poglavlje). Opisano je kako se dvoje mrtvih čudotvornom pomoći vratilo u život (15. poglavlje). Opširno je prepričano kako je zagovorom sv. Jeronima nazaretski biskup Silvan povratio svoj ugled, kojega je davao na razne načine pokušao obezvrijediti (16. i 17. poglavlje). Pomogao je Jeronim i dvojici redovnika da imaju laku smrt (18. i 19. poglavlje). Zanimljiva je i priča o pobožnoj djevojci kojoj je Jeronimov kip pomogao otjerati nepoželjnoga udvarača kojemu je davao pomagao (20. poglavlje). Gašparoti duhovito komentira kako je bila utjecajna i zastrašujuća snaga Jeronimova kipa: »Prez dvonje veliku jakost ima svojem pomoći službenikom, pokehdob i samoga kipa njegovoga peklene sove i šišmiši plaše se, kaj odovud spoznati moremo.«³⁵ Na kraju Gašparoti piše *Per modum epilogi* – pouku u kojoj ističe Jeronimovu tešku askezu i odricanje kao uzor za ostvarenje punine kršćanskoga života:

»Kak videli jesmo vu svetom navučitelu današnjem odičenom Hijeronimu. Ako anda sveci pred strahotum suda božanskoga segurni nesu, kak budu grešniki, puni ogovarjanja, nečistoče i bedastoče svoje? Ako stupi nebeski pred njim trepeću, kaj budu trstine z vetrom premetane? Ako zvezde nesu čiste pred licem njegovem, kak budu oni koji kakti vodu, tak svoju piju grehotu. Ah grešniki! Bolje vam bude ovde svetem Hijeronimom prsi tuči z kamenom, nego potlam kričati: Gore opadete zvrhu nas i bregi zakrite nas. Bolje bude ovde plakati vu suzni dolici, nego vu Jozafat dolici vekivečni za nikakvu hazen plač začimati. Bolje je ovdi opasti pred tronuš milosrdnosti, nego onde stati na levi strani pred sudcom pravice. Vezda anda primemo se svete pokore, potrebnoga znanja i navuka. Nasledujmo kreposti vu žitku sveca viđenje, oprostemo neprijatelom, da i Bog oprostí nam grehe naše.«³⁶

Zaključak

Kajkavski hagiografski pisac, pavlin Hilarion Gašparoti (1714.-1762.) u III. knjigu zbornika svetačkih legendi *Cvet sveteh ali življenje i čini svecev* uvrstio je *Žitek svetoga Hijeronima*. Gašparoti je, kao u pisanju drugih svetačkih hagiografija, i Jeronimov životopis oblikovao vlastitom pomno razrađenom metodom koja se temeljila na dobrom poznavanju domaće i strane hagiografske literature. U prologu biografije navode se primjeri iz Biblije koji veličaju sv. Jeronima i njegovo svjedočenje pokornoga i pustinjačkoga života. Slijedi svečev životopis u kojemu je navedeno je da rođen »vu Štrigove poleg Mure«, da je kao mladić otišao u Rim na studij, istaknuta je Jeronimova privrženost antičkim autorima, koje je radije čitao nego Sveto pismo. Opisano je kako u Rimu postaje kardinal i kako su njegovi protivnici spriječili da postane papa, te je povrijeđen otišao na Istok, u Konstantinopol kod Grgura Nazijanskog, a odatle u pustinju. Detaljno

³⁵ *Žitek s. Hijeronima*, 958.

³⁶ *Žitek s. Hijeronima*, 960.

je prikazan njegov težak život u pustinji, odlazak u samostan u Betlehem, gdje je ustrajno prevodio Sveto pismo. Osobito je zanimljivo da Gašparoti naglašava da je Jeronim autor glagoljice kojom su pisane mnoge liturgijske knjige. Velik dio legende zauzima poznata epizoda o lavu s trnom u nozi koji dolazi u Jeronimov samostan. Napisano je da je svetac preminuo u dobi od 91 godine, a opisana su i mnoga čudesa koja su nastala Jeronimovim zagovorom nakon njegove smrti.

Iako se Gašparoti u sastavljaju zbornika *Cvet sveteh* služio brojnom i raznovrsnom literaturom i teško je pronaći moguće direktne predloške njegova hagiografskog djela, usporedna analiza Gašparotijeva *Žiteka svetog Jeronima* i drugih legendi pokazala je da postoje tekstualne podudarnosti Jeronimova *Žiteka* i Jeronimovih životopisa u *Zlatnoj legendi*, kao i u Canisiusovu latinskom prijevodnom djelu *Flos Sanctorum sive Vitae Sanctorum in modum concionum scriptae Petro Ribadineira, soc. Jesu* (Colonia, 1700.). A od domaćih izvora, uočene su sličnosti *Žiteka* s Jeronimovom biografijom u *Cvitu svetih* Franje Glavinića. Svoje izvore Gašparoti ne preuzima doslovno, na nekim mjestima služi se citatima, a često različitim, kreativnim interpolacijama i opširnim objašnjenjima stvara novi koherentan hagiografski tekst. Gašparotijev *Žitek svetog Hijeronima* je važna karika duge i bogate književne tradicije hrvatskih legendi o svetom Jeronimu.

Vesna Badurina Stipčević*

Gašparoti's Žitek svetog Hijeronima (Life of St. Jerome)

Summary

The most comprehensive collection of saint legends of Pre-Revival Croatian literature – *Cvet sveteh ali življenje i čini svecev (Anthology of the Holy or the Lives and Acts of Saints)*, in 4 books, printed in 1752, 1756, 1760, and 1761) by Kajkavian hagiographic writer, Pauline monk Hilarion Gašparoti (1714-1762) contains, amongst others, the biography of St. Jerome. Gašparoti collected biographies of saints worshiped »in our Croatian or Slavic land« (Cro. »vu našem Horvackem iliti Slovenskem orsagu«). The text of *Žitek svetog Hijeronima (The Life of Saint Jerome)*, in *Cvet sveteh*, book III) appears under 30th September, and contains a comprehensive hagiography with a detailed description of St. Jerome's life, his work on translating the Holy Scriptures, and the numerous miracles he performed in his lifetime and after his death. As with Gašparoti's other hagiographies, his methodology in compiling St. Jerome's biography was meticulous and based on in-depth knowledge of Croatian and international hagiographic literature. Gašparoti used many diverse sources for his *Cvet sveteh* anthology and it is difficult to definitively ascertain its immediate models. However, a comparative analysis has uncovered textual correspondences between Gašparoti's hagiography of St. Jerome and the biographies published in *Zlatna legenda (The Golden Legend)* from the 13th century and in Canisius's Latin translation of *Flos Sanctorum sive Vitae Sanctorum in modum concionum scriptae Petro Ribadineira, soc. Jesu* (Cologne, 1700). As for Croatian sources, similarities exist between Gašparoti's *Žitek* and St. Jerome's biography in Franjo Glavinić's *Cvit svetih (Anthology of the Holy)*. Gašparoti does not reproduce his sources verbatim, but does occasionally quote from them, often employing creative interpolations and extensive explanations to produce a novel coherent hagiographic text. Overall, Gašparoti's *Žitek svetog Hijeronima* proves to be an important link in the long and rich literary tradition of Croatian legends about St. Jerome.

Key words: Anthology of the Holy or the Lives and Acts of Saints, hagiography, Hilarion Gašparoti, Saint Jerome.

(na engl. prev. Lucija Šimunić)

* Vesna Badurina Stipčević, PhD, Old Church Slavonic Institute; Address: Demetrova 11, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: vesna.stipcevic@stin.hr.